
Aproximació històrica ambiental al municipi de Matadepera (segles XVIII-XXI) i reflexions entorn de la conservació de la biodiversitat i el paisatge al Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac

Iago Otert

*Institut de Ciència i Tecnologia Ambientals
de la Universitat Autònoma de Barcelona,
Consell Local de Medi Ambient de Matadepera*

Resum

La història ambiental estudia la relació que s'estableix entre el medi natural i la comunitat humana en diferents escales temporals i espacials. Aquesta disciplina híbrida sorgeix amb força a principi dels setanta, coincidint amb l'inici de la percepció de la gravetat de la crisi ambiental per part de la comunitat científica internacional i l'aparició dels primers moviments ecologistes. La història ambiental és una de les anomenades disciplines híbrides, noves propostes epistemològiques i metodològiques aparegudes en diferents moments i en diferents camps del coneixement com a resposta a l'excessiva compartimentació del coneixement científic i com a intent de comprensió i superació de la crisi ambiental. A més de fer una revisió bibliogràfica d'alguns autors que han fet aportacions interessants a la història ambiental, es descriu la contribució que aquest camp del coneixement pot fer a l'estudi del canvi global i a la superació de la separació tradicional entre ciències naturals i ciències socials en aquest àmbit de recerca. Es presenta una breu aproximació històrica ambiental al municipi de Matadepera, la qual pretén donar una idea de com es pot aplicar el marc conceptual exposat a la gestió d'un espai natural protegit. Amb un enfocament interdisciplinari, s'analitzen els canvis que s'han produït en les cobertes forestals i en la distribució de la població de Matadepera des del final del segle XVIII fins a l'actualitat. L'aproximació històrica ambiental presentada permet fer algunes reflexions sobre nous plantejaments de conservació de la biodiversitat i el paisatge que fan referència a la prevenció i la controlabilitat de grans incendis forestals i al manteniment d'espais oberts associats a l'activitat agrària.

Paraules clau

Història ambiental, canvi global, biodiversitat, paisatge, gran incendi forestal, activitat agrària

Resumen

Aproximación histórica ambiental al municipio de Matadepera (siglos XVIII-XXI) y reflexiones en torno a la conservación de la biodiversidad y el paisaje en el Parque Natural

La historia ambiental estudia la relación que se establece entre el medio natural y la comunidad humana en diferentes escalas temporales y espaciales. Esta disciplina híbrida surge con fuerza a principios de los setenta, coincidiendo con el inicio de la percepción de la gravedad de la crisis ambiental por parte de la comunidad científica internacional y la aparición de los primeros movimientos ecologistas. La historia ambiental es una de las denominadas disciplinas híbridas, nuevas propuestas epistemológicas y metodológicas aparecidas en diferentes momentos y en diferentes campos del conocimiento como respuesta a la excesiva compartimentación del conocimiento científico y como intento de comprensión y superación de la crisis ambiental. Además de hacer una revisión bibliográfica de algunos autores que han hecho aportaciones interesantes a la historia ambiental, se describe la contribución que este campo del conocimiento puede hacer al estudio del cambio global y a la superación de la separación tradicional entre ciencias naturales y ciencias sociales en este ámbito de búsqueda. Se presenta una breve aproximación histórica ambiental al municipio de Matadepera, que pretende dar una idea de cómo se puede aplicar el marco conceptual expuesto en la gestión de un espacio natural protegido. Con un enfoque interdisciplinario, se analizan los cambios que se han producido en las cubiertas forestales y en la distribución de la población de Matadepera desde el final del siglo XVIII hasta la actualidad. La aproximación histórica ambiental presentada permite hacer algunas reflexiones sobre nuevos planteamientos de conservación de la biodiversidad y el paisaje en el Parque Natural de Sant Llorenç del Munt y l'Obac, que hacen referencia a la prevención y el control de grandes incendios forestales y al mantenimiento de espacios abiertos asociados a la actividad agraria.

Palabras clave

Historia ambiental, cambio global, biodiversidad, paisaje, gran incendio forestal, actividad agraria

Abstract

Environmental historical approach to the municipality of Matadepera (18th-19th centuries) and thoughts about the conservation of biodiversity and the landscape in the Sant Llorenç del Munt i l'Obac Nature Reserve

Environmental history studies the relation established between the natural environment and the human community on different time and space scales. This hybrid discipline emerged strongly in the early seventies, at the same time that the international scientific community was beginning to perceive the seriousness of the environmental crisis and the first ecologist movements were appearing. Environmental history is one of the so-called hybrid disciplines, new epistemological and methodological concepts that have appeared at different times and in different fields of knowledge as a response to the excessive compartmentalisation of scientific knowledge and an attempt to understand and overcome the environmental crisis. As well as making a bibliographical review of some authors who have made interesting contributions to environmental history, it describes the contribution made by the field to the study of global change and to bridging the traditional gap between natural and social sciences in this field of research. There is a brief environmental historical approach to the municipality of Matadepera, which aims to give an idea of how the conceptual framework described can be applied to the management of a protected natural space. With an interdisciplinary approach it analyses the changes that have taken place in forest cover and the distribution of the population of Matadepera since the end of the 18th century. The environmental historical approach allows some reflections on new ideas of conservation of biodiversity and the landscape in the Sant Llorenç del Munt i l'Obac Nature Reserve, which refer to the prevention and control of major forest fires and the maintenance of open spaces associated with agrarian activity.

Keywords

Environmental history, global change, biodiversity, landscape, major forest fire and agrarian activity

Introducció

Aquest article pretén donar una idea de com es pot aplicar el marc conceptual de la història ambiental a la gestió d'un espai natural protegit. Amb un enfocament interdisciplinari, s'analitzen els canvis que s'han produït en les cobertes forestals i en la distribució de la població de Matadepera des del final del segle XVIII fins a l'actualitat. L'aproximació històrica ambiental presentada detecta alguns canvis socioecològics al llarg del període d'estudi i permet fer algunes reflexions sobre la conservació de la biodiversitat i el paisatge al Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, les quals fan referència a la prevenció i la controlabilitat de grans incendis forestals i al manteniment d'espais oberts associats a l'activitat agrària.

Marc conceptual: la història ambiental i el canvi global

La història ambiental: orígens, evolució i perspectives

La història ambiental¹ estudia la relació que s'estableix entre el medi natural i la comunitat humana en diferents períodes de temps i escales espacials. Aquesta disciplina sorgeix amb força a principi dels anys setanta, coincidint amb l'inici de la percepció de la gravetat de la crisi ambiental per part de la comunitat científica internacional i l'aparició dels primers moviments ecologistes (WORSTER, 1988; GONZÁLEZ DE MOLINA, 1993). La història ambiental forma part de les anomenades disciplines híbrides, noves propostes epistemològiques i metodològiques aparegudes en diferents moments i en diferents camps del coneixement com a resposta a l'excessiva compartimentació del coneixement científic i com a intent de comprensió i superació de la crisi ambiental. L'enfocament de les disciplines híbrides, entre les quals trobem l'agroecologia, l'ecologia del paisatge, l'economia ecològica o la sociologia ambiental, és el resultat de la integració de l'estudi de la natura amb diferents aproximacions en l'estudi d'allò social o humà (TOLEDO, 1998). La necessitat d'integrar les ciències naturals i les ciències socials i d'adoptar un enfocament interdisciplinari en l'estudi dels problemes ambientals deriva del *principi ecosociològic* (TOLEDO, 1998), segons el qual la societat i la natura es determinen recíprocament. D'una banda, els éssers humans organitzats en societat afecten l'estructura, la dinàmica i l'evolució de la natura per dues vies: l'apropiació d'elements naturals –aprofitament de recursos naturals i de serveis ambientals– i l'excreció d'elements de la natura ja utilitzats o socialitzats. D'altra banda, la natura afecta la manera com les societats es configuren.

Tot i que els historiadors francesos de l'escola dels *Annales* Fernand Braudel i Emmanuel Le Roy Ladurie i l'activista nord-americana Rachel Carson poden ser considerats uns primers referents de la història ambiental, el primer historiador que sistematitza el camp de recerca d'aquesta nova disciplina és Donald Worster, amb la seva obra *Nature's economy*, del 1977 (BOADA I SAURÍ, 2002). La seva anàlisi històrica de les idees ecològiques, des dels autors que han constituït les bases de l'ecologia fins al naixement del moviment ecologista, posa

1. En la bibliografia trobem diferents maneres d'anomenar aquesta disciplina: *storia dell'ambiente* (CARACCILO, 1988), *historia ecológica* (GONZÁLEZ DE MOLINA, 1993), *ecología histórica o ecohistoria* (DELÉAGE, 1993; traducció al castellà), *histoire de l'environnement* (BECK I DELORT, 1993), *environmental history* (WORSTER, 1977; BAILES, 1985; BRIMBLECOMBE I PFISTER, 1990) i *història ambiental* (BOADA I SAURÍ, 2002).

de manifest que l'activitat científica de l'ecòleg és inseparable de la seva matriu sociocultural, i contribueix a evitar el dogmatisme científic. Segons Worster (1977), la cultura i la moral han influït en el desenvolupament de l'ecologia, però aquesta també ha afectat les primeres i sovint ha estat la base científica de l'ètica. En l'obra *Environmental history* (BAILES, ed., 1985), que conté assaigs de diferents autors, tot i no haver-hi consens sobre la conveniència d'adoptar una metodologia pròpia, sembla clar que l'historiador ambiental s'ha de basar en una combinació de la metodologia de l'historiador general amb el coneixement de l'ecologia moderna. La incorporació de conceptes d'una ciència natural a l'anàlisi històrica, però, podria conduir a un determinisme biològic que s'hauria d'evitar. En aquesta obra trobem un interessant debat sobre la legitimitat de fer valoracions morals per part de l'historiador ambiental, així com un intent d'utilitzar l'anàlisi històrica ambiental per estudiar algunes formes de gestió dels recursos naturals que podrien ser útils per al futur.

Alberto Caracciolo reflexiona, en *L'ambiente come storia* (1988), sobre la situació de la història ambiental respecte de la història general o econòmica. Segons l'autor italià, la història ambiental neix fora d'aquestes últimes i contra llur premissa antropocèntrica. Però la vertadera novetat metodològica d'aquesta nova anàlisi històrica ha de ser, segons Caracciolo, posar de manifest el grau de previsió que l'actor històricament i culturalment determinat té dels resultats futurs de la seva pròpia actuació respecte del medi ambient. Peter Brimblecombe i Christian Pfister parlen, en *The silent countdown* (1990), sobre la necessitat creixent de cooperació entre disciplines per entendre la interacció de les societats humanes i els seus ecosistemes al llarg del temps. S'hi afirma que la història ambiental pot servir de diàleg entre les ciències socials i les ciències naturals, que hauran de familiaritzar-se entre elles per tal d'incorporar els resultats «de l'altra banda» en el conjunt de teories i metodologies pròpies i superar així la manca de comunicació entre aquestes dues branques de la ciència, el major impediment per entendre els problemes ecològics (BRIMBLECOMBE I PFISTER, 1990). El marc conceptual de l'ecologia humana i el concepte d'ecosistema serveixen de base a gran part dels estudis exposats en *The silent countown*. L'anàlisi del flux d'energia, un element comú dels processos humans i els naturals, a través de l'ecosistema, permet conèixer les interrelacions entre societat i medi i comparar els ecosistemes «humans» en l'espai i en el temps.

A França, l'enfocament interdisciplinari del Programme Interdisciplinaire de Recherche sur l'Environnement (PIREN) del Centre National de la Recherche Scientifique, llançat amb la intenció de posar sistemàticament en contacte especialistes de diferents disciplines, va reunir un immens potencial documental, i va permetre interpretar-lo i explotar-lo, tot definint conjuntament una problemàtica, posant en comú mètodes específics o elaborant-ne de nous (BECK I DELORT, 1993). Jean Paul Deléage, en *Historia de la ecología* (1993), coincideix amb Donald Worster en la inseparabilitat de la ciència i la ideologia. Per exemple, l'abandó de la idea d'immunitat de les classes socials durant la Revolució Francesa coincideix amb el pas d'una representació repetitiva i estàtica de la natura a representacions biològiques, orgàniques i evolutives. L'autor francès defensa la incorporació de la ciència ecològica en els estudis històrics, així com l'interès d'una reflexió ecològica basada en un conjunt de dades històriques degudament analitzades.

Pel que fa a la incorporació del discurs històric ambiental a la comunitat d'historiadors, González de Molina (1993) afir-

ma que la història ecològica només ha d'existir com un estil alternatiu de comprendre la història, el sentit del qual desapareixeria quan el seu discurs hagués estat assumit per la comunitat d'historiadors. Seguint la interdisciplinarietat exposada en *The silent countdown*, González de Molina afirma que l'historiador s'ha de familiaritzar amb les teories, les categories i els mètodes de les dues branques de la ciència. A més, considera necessari, de forma semblant a Caracciolo, un replantejament dels supòsits teòrics i metodològics amb els quals s'ha abordat la història fins ara, que ha portat a fer un discurs historiogràfic antropocèntric i que ha oblidat els enormes costos socials i ambientals del progrés. David Arnold (2000), en *La naturaleza como problema histórico*, considera que la ciència (natural, entenem) pot proporcionar als historiadors idees clau sobre l'estructura i la dinàmica del passat, pot ser una «font d'autoritat» en l'anàlisi històrica. Alguns historiadors, però, han començat a considerar la ciència no com a fet objectiu ni com a font de coneixement que dóna autoritat, sinó com una activitat impulsada per diferents agendes polítiques i culturals. En paraules d'Arnold, «la ciència necessita ser desarmada» i oberta a l'escrutini històric, gràcies al qual podrem descobrir com les idees sobre el medi ambient s'han construït socialment i han servit, en diferents èpoques i maneres, com a instruments d'autoritat, identitat i repte.

Aquesta revisió bibliogràfica, en absolut exhaustiva, posa de manifest que la història ambiental aplega coneixements de diferents disciplines, compta amb autors de diverses formacions acadèmiques i utilitza diferents mètodes d'anàlisi. La reflexió ontològica i epistemològica sobre les relacions entre natura i societat i l'aplicació dels principis d'interdisciplinarietat a metodologies concretes marcaran el futur del desenvolupament de la història ambiental.

La història ambiental en un context de canvi global

Després de mostrar com la història ambiental neix amb la percepció des de l'esfera internacional de la gravetat de la crisi ambiental, es fa necessari situar la història ambiental en l'estudi de l'anomenat *canvi global*. El canvi global és un conjunt de canvis biofísics i socioeconòmics a escala global que afecten el funcionament del sistema Terra, entre els quals trobem l'augment de la concentració de CO₂ atmosfèric, l'augment en la fixació antropogènica de nitrogen, l'alteració de diversos cicles biogeoquímics, els canvis en els usos i les cobertes del sòl, les bioinvasions, el canvi climàtic, la pèrdua de biodiversitat i l'increment de la població humana (IGBP, 2004; BOADA I MANEJA, coord., 2005). La influència humana en el canvi global sembla inqüestionable, però el repte científic se centra en l' aclariment del grau d'influència antròpica en els canvis i en el coneixement dels efectes que el canvi global tindrà sobre les diferents poblacions humanes i sobre els ecosistemes terrestres i marins. A causa de la complexitat i la incertesa inherents als canvis ambientals, els enfocaments interdisciplinaris resulten més adequats en la recerca sobre canvi global. La història ambiental, en integrar diferents branques de coneixement, ofereix un bon marc d'anàlisi per a l'estudi del canvi global.

Aproximació a la història ambiental de Matadepera (segles XVIII-XXI)

Metodologia i àmbit d'estudi

Els canvis d'origen antròpic en els usos i les cobertes del sòl són un dels components essencials del canvi global, i en les

properes dècades s'espera que els seus efectes globals siguin iguals o més significatius que els associats amb el potencial canvi climàtic (IGBP, 2004). L'anàlisi històrica de les forces inductores dels canvis en els usos i les cobertes del sòl es presenta com un enfocament innovador en l'estudi d'aquest component del canvi global. La incorporació de la dimensió històrica a la natura i a la cultura alleugereix la preocupació per trobar la causalitat dels canvis, facilita una millor comprensió de la realitat del territori en cada un dels períodes considerats (BOADA I SAURÍ, 2002) i permet superar la tradicional separació entre natura i cultura. El període escollit (segles XVIII-XXI) respon a la major disponibilitat d'estudis i documentació existents i a l'abast retroactiu limitat del treball de camp. El municipi de Matadepera es troba a la comarca del Vallès Occidental, té una població d'unes 8.100 persones (ACXT, 2005) i el 61% de la seva superfície està inclosa en el Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac.

L'estudi s'ha realitzat al llarg dels anys 2003, 2004 i 2005. S'ha utilitzat bibliografia sobre història local i regional, així com estudis de vegetació i fauna de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. El coneixement empíric popular ha estat utilitzat com a font d'informació a través de visites personals informals i excursions amb pagesos i persones amb un fort lligam amb el territori (A. Garcia, J. Dolcet i D. Comasòlivas), i s'ha integrat a la informació obtinguda d'altres fonts. El treball de camp, paral·lel al procés de documentació i d'entrevistes, ha consistit en l'estudi de les cobertes del sòl, la flora, la fauna i els elements de patrimoni arquitectònic rural de Matadepera i Sant Llorenç del Munt i l'Obac. S'han utilitzat diferents fonts cartogràfiques i fotografies aèries, especificades en la bibliografia, així com fotografies antigues procedents de l'Arxiu Municipal de Matadepera.

Del poblament disseminat a la ciutat difusa

L'any 1768 la població de Matadepera estava distribuïda en 24 edificacions aïllades (AMETLLER, 1997): 17 masies, la rectoria, el monestir de Sant Llorenç del Munt, l'ermita de Santa Agnès, la casa del comú i altres 3 edificacions incloses en algun dels masos. Al voltant de les masies s'ordenaven les activitats econòmiques i la vida social dels habitants del terme, i el control dels recursos econòmics per part dels seus amos es reflectia en el domini polític i social d'aquests (ROCA, 2003). El 1768, Narcís Gorina i Canadell, propietari del mas Gorina, inicia l'establiment i la venda de parcel·les de la seva propietat per edificar-hi cases, fet que significa l'inici del nou nucli urbà. Aquestes primeres edificacions, situades al peu del camí ral de Barcelona a Manresa, donarien lloc a l'actual carrer de Sant Joan. A partir del 1786 els establiments de Josep Pratginestós comencen a formar l'actual carrer de Sant Isidre, el 1805 es produeix el primer establiment al carrer de Sant Llorenç i aproximadament el 1834 Domènec Pi de la Serra obre una travessia que acabaria sent la carretera de Terrassa (AMETLLER, 1997). L'establiment preveia la construcció d'una bassa de recollida d'aigües pluvials que podia ser utilitzada pels emfiteutes, els quals pagaven el manteniment amb una quantitat proporcional a la mida de la parcel·la que havien adquirit. Altres sistemes per obtenir aigua eren els pous i les cisternes. Des d'un punt de vista socioeconòmic, la formació i el creixement del nou poble de Matadepera al llarg del segle XIX coincideix amb la crisi social i econòmica de les masies –lligada a la integració de l'economia vallesana en mercats de major abast–, el trasllat d'alguns amos a la ciutat i la cessió de la gestió de les propietats a masovers (ROCA, 2003).

El 1914 trobem un dels primers elements de planejament documentats: el *Plano General y zona de ensanche* (FONT, JUAN-MUNS I. ARGANY, 2005), de Manuel Duaygues, el qual preveu la urbanització d'alguns terrenys de la corona urbana immediata al nucli històric. El 1933, durant el període de l'Ajuntament Republicà de Matadepera, trobem un plànol parcel·lari a escala 1:1.000 de Josep Vila Juanico, que també recull la zona anomenada d'eixample: al nord el tram del passeig d'Arnau i al sud la xarxa de carrers projectada a la zona de Can Vinyers (FONT, JUAN-MUNS I. ARGANY, 2005). Als anys trenta es comencen a construir les primeres torres unifamiliars aïllades destinades a segona residència al sector de la Plana, i fins als anys cinquanta es desenvolupen, amb la mateixa finalitat, alguns sectors de ciutat jardí al voltant del nucli: la Plana, la Muntanyeta i el barri de Sant Llorenç. Amb l'aprovació del *Plan de Ordenación de Tarrasa y Matadepera* (1963) i l'execució de diversos plans parcials d'iniciativa privada en sòls exteriors a la corona urbana (1964-1976), el sòl urbanitzat experimenta un fort augment. Fins al 1950 el sòl urbanitzable era d'uniques 4 hectàrees, mentre que a la dècada dels vuitanta passa a ser de 760 hectàrees i 1.435 hectàrees considerant els plans parcials aprovats (ARTIGAS, 1983). El desenvolupament de les urbanitzacions derivades d'aquests plans parcials, com Cavall Bernat (1969) o Can Robert (1974), caracteritzades per la baixa densitat, inicia un procés de difusió urbana molt lligat al pas d'una ciutat compacta a una megalòpoli difusa a la regió metropolitana de Barcelona (TERRADAS, 2001).

El model de ciutat difusa de Matadepera, amb teixits urbans poc densos i algunes urbanitzacions amb parcel·les mínimes de 1.500 a 2.000 m², es consolida amb l'aprovació del Pla general d'ordenació urbana (1983) i el seu desenvolupament fins a l'actualitat. Entre els efectes negatius que aquest model urbanístic té sobre el sistema socioeconòmic trobem la poca accessibilitat a l'habitatge per part de sectors amb menor capacitat econòmica, l'elevat cost de manteniment de les infraestructures urbanes i de subministrament de serveis i la impossibilitat d'utilitzar les parcel·les públiques procedents de les cessions privades per a equipaments o habitatge social a causa de la seva dispersió en l'espai. Respecte als impactes ambientals negatius, el consum d'una extensa superfície de sòl hipoteca la possibilitat de destinar-lo al manteniment de la connectivitat ecològica a escala regional o a la preservació de la biodiversitat agrícola i silvestre local. L'augment del risc d'ignició i l'elevada vulnerabilitat humana front els incendis forestals són una altra de les conseqüències de la difusió d'edificacions al sistema forestal, tal com es comentarà en l'apartat següent. L'elevat consum domèstic d'aigua (453,4 litres per persona i dia l'any 2000, enfront dels 151,1 del municipi Barcelona),² es deriva de l'absència d'hàbits d'estalvi i del predomini de la ciutat jardí, que implica l'existència d'un nombre elevat de jardins i piscines. La ciutat jardí semiintensiva (parcel·la mínima de 400 a 600 m²) i la ciutat jardí extensiva (parcel·les mínimes de 800 a 2.000 m²) ocupen 429,5 ha, el 89% del sòl urbà del municipi (BLAUVERD ASSESSORS, 2004). L'estructura urbana de baixa densitat dificulta el subministrament d'un servei de transport públic eficient i afavoreix l'ús de mitjans privats de transport,³ amb una major taxa de generació per càpita de diòxid de car-

2. Font: Aigües Ter-Llobregat, 2005.

3. El 1998 sortien i entraven de Matadepera uns 17.600 vehicles al dia (BLAUVERD ASSESSORS, 2004).

boni, el gas que més contribueix a l'escalfament antropogènic del planeta. Finalment, la construcció de noves urbanitzacions ha eliminat elements de patrimoni arquitectònic rural, ha alterat irreversiblement alguns camins (per ocupació del ferm o per alteració del traçat i el pendent) i ha causat un impacte paisatgístic amb una major dificultat d'objectivació.

Canvis en les cobertes forestals

Aquest apartat intentarà donar una visió dels canvis que s'han produït en el sistema forestal de Matadepera des de final del segle XVIII, entès com una realitat coproduïda per forces inductores de caràcter biofísic i forces inductores de caràcter socioeconòmic al llarg de la història. Aquest enfocament és vàlid a partir del Neolític, quan els paisatges ja no són únicament la resultant climàtica de processos biofísics, sinó que comencen a ser la resultant d'aquests més els efectes de les forces inductores de caràcter socioeconòmic, com l'apropiació o la transformació (BOADA, 2003). Respecte a l'extensió de la superfície forestal, si només actuessin sobre el territori les forces inductores de tipus biofísic, la major part de l'àmbit d'estudi estaria formada per boscos, exceptuant el medi rupícola. El fet que el bosc no ocupi tota la superfície potencial és degut a l'apropiació i les transformacions que els habitants hi han anat aplicant al llarg de la història. Respecte a la composició de la vegetació, la situació potencial de Matadepera –i de Sant Llorenç del Munt– és l'alzinar en la major part del territori, i en menor extensió la roureda de roure martinenc. Els boscos mesòfils de les fondalades humides, com la roureda de roure de fulla gran o l'avellanosa amb falgues, i el complex de vegetació de ribera són altres comunitats potencials del municipi (PINTÓ I PANAREDA, 1995).

En el nostre període d'estudi podem deduir canvis importants en les cobertes forestals de Matadepera lligats a l'expansió del conreu de la vinya durant la segona meitat del segle XIX i a la difusió urbanística combinada amb la crisi del sector primari durant la segona meitat del segle XX. En primer lloc, l'expansió del conreu de la vinya durant la segona meitat del segle XIX com a resposta dels propietaris a la crisi del model d'exploració de les masies devia causar importants transformacions en les cobertes forestals en la mesura que algunes de les noves vinyes s'establien en terres boscoses. Aquest és el cas de Can Gorina, on alguns dels establiments de vinyes a través del contracte de rabassa morta es feren en boscos, els quals es tallaven arreu, es desemboscaven i se'n venia la llenya obtinguda.⁴ A partir de l'última dècada del segle XIX, l'aparició de la fil·loxa a Matadepera marca la fi del període d'expansió vitivinícola, i en absència de noves pertorbacions el sistema tendeix a adoptar la seva forma madura, el bosc. En segon lloc, la coincidència de l'expansió urbanística en zones forestals segons el model de baixa densitat i la crisi de les activitats del sector primari, representa un nou moment de transformacions socioecològiques importants en les cobertes forestals de Matadepera (OTERO, 2005). El territori agroforestal deixa de tenir un ús primari –proveïment de productes forestals i agrícoles– i esdevé residencial i un espai d'oci per a la creixent població urbana. Al seu torn, la societat urbana que expandeix els seus límits genera l'incipient moviment de conservació de la natura, insti-

4. COMASÓLIVAS (2003). *Dietari de Francesc Gorina i Riera, pagès de Matadepera, 1841-1904*. Estudi introductor i càrrec de Pere Roca i Fabregat, pàg. 69 i 71. Els dos contractes d'establiment de vinyes que va firmar Francesc Gorina, amo del mas Gorina, el 1854, van significar la transformació de vuit quarteres de coberta forestal en vinya i conreus associats (vegeu també pàg. 131 i 255).

tucionalitzat amb l'aprovació, entre d'altres, del Pla especial de protecció de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Aquest document, precedent de l'actual parc natural, ha tingut un important paper en la limitació de l'expansió urbanística a Matadepera.

L'abandó de les pràctiques agrosilvopastorals, que mantenen una elevada diversitat d'ambients ja que fragmentaven els ecosistemes en múltiples estadis successius, ha provocat una disminució en la diversitat d'hàbitats i d'espècies, especialment aquelles associades a espais oberts. Per exemple, la disminució en el nombre de parelles d'àguila cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*) a Sant Llorenç del Munt s'atribueix a la davallada de les seves preses (el conill –*Oryctolagus cuniculus*– i la perdiu –*Alectoris rufa*–) produïda per l'increment de superfície forestal que es deriva de l'abandó dels conreus i de l'explotació forestal (REAL, 2005). El cessament de l'explotació forestal ha afavorit un increment de la biomassa i la densitat dels boscos, fet que n'ha augmentat la capacitat de propagació. L'expansió urbanística, la gran freqüentació dels boscos de Sant Llorenç del Munt i l'Obac i la presència d'infraestructures (carreteres i línies d'alta tensió), han elevat el risc d'ignició i la vulnerabilitat humana i material enfront d'un incendi forestal. A aquestes amenaces cal afegir la poca connectivitat ecològica del sistema forestal ocupat per urbanitzacions difuses i els episodis de bioinvasions, com el protagonitzat per l'ailant (*Ailanthus altissima*), que s'expandeix al llarg de la carretera BV-1221 de Terrassa a Talamanca i penetra en els boscos adjacents per punts on la seva estructura ha estat pertorbada anteriorment, tot reduint la biodiversitat autòctona per efecte de la competència.

Aplicació de l'anàlisi històrica ambiental a la gestió d'espais naturals protegits

Conservació de la biodiversitat i el paisatge al Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac

Segons l'article 2.2 de l'última versió del Pla especial de protecció del medi físic i del paisatge de l'espai natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac (DIPUTACIÓ DE BARCELONA, 1997), l'objectiu de la planificació i la gestió del Parc Natural és protegir i conservar el medi físic, el paisatge, els sistemes naturals i la diversitat biològica de l'espai natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, tot plegat de forma compatible amb l'ús sostenible dels seus recursos i l'activitat dels seus habitants. Ens hem de preguntar si la gestió actual del parc natural tendeix a assolir aquest objectiu. Fins ara l'execució del Pla especial i la gestió de l'espai natural s'han centrat en la contenció de la urbanització del territori, l'ordenació de l'ús públic, el disseny de campanyes convencionals de prevenció d'incendis i la implantació d'algunes estratègies d'educació ambiental. Però per conservar els paisatges i la diversitat biològica de Sant Llorenç del Munt i l'Obac cal anar més enllà. La prevenció de la pèrdua dels hàbitats associats a l'activitat agrària i l'assoliment d'una estructura agroforestal menys vulnerable a un possible gran incendi forestal són els reptes de la gestió del parc natural.

Nous plantejaments de conservació a Matadepera i al parc natural

Seguint l'exposat per Worster, Bailes i Caracciolo, l'anàlisi històrica ambiental pot aportar informació clau en l'anàlisi de les tendències futures de la relació societat-natura i el grau de consciència dels subjectes dels efectes ambientals de la seva activitat. Això pot ser la base per a la necessària reflexió d'u-

na nova relació entre l'espècie humana i la natura amb criteris de sostenibilitat. En aquest sentit, i des de l'enfocament històric ambiental, cal destacar dues iniciatives que es duen a terme actualment al municipi de Matadepera, amb importants repercussions per al Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac: les mesures de protecció contra grans incendis forestals i l'explotació d'agricultura ecològica de Can Pèlacs.

Recentment l'Agrupació de Defensa Forestal de Matadepera ha realitzat el Projecte d'actuacions per a la prevenció de grans incendis forestals al municipi de Matadepera, amb mesures especialment dissenyades per fer front als grans incendis forestals (GIF), que han estat incorporades al Pla d'actuació municipal i aprovades per l'Ajuntament de Matadepera. Els GIF, als quals el sistema d'extinció no pot fer front, tot i representar un percentatge molt petit respecte al nombre d'ignicions a Catalunya, són responsables del 90% de la superfície afectada en les darreres dècades (PIQUÉ, 2004). Aquests tipus d'incendis poden considerar-se estretament relacionats amb els canvis en la realitat forestal als quals fèiem referència anteriorment: abandó de les activitats primàries tradicionals i augment de l'ús recreatiu i urbà dels espais forestals (PLANA, 2004). Les mesures aprovades tenen l'objectiu de crear una estructura forestal menys vulnerable als GIF, i preveuen, entre d'altres, l'adevesament de boscos, el manteniment de camps, la recuperació d'alguns camps abandonats i la creació de franges de baixa densitat arbòria. L'aproximació històrica ambiental a la realitat forestal evita el mite de la intocabilitat dels boscos, erròniament situat en la nova cultura de la sostenibilitat (BOADA, 2003), i facilita la comprensió ciutadana d'aquestes mesures. A més, permet copsar la correspondència d'alguns dels seus objectius amb les explotacions agràries existents i potencials i amb el manteniment de la biodiversitat associada a espais oberts.

El manteniment d'un mosaic agroforestal, o una estructura agroforestal menys vulnerable a la propagació de grans incendis, és un objectiu comú del Projecte d'actuacions per a la prevenció de grans incendis forestals al municipi de Matadepera i de la gestió agrària de la finca de Can Pèlacs. L'explotació d'agricultura ecològica de Can Pèlacs, duta a terme per la masoveria, contribueix a mantenir el mosaic agroforestal i la biodiversitat, no utilitza fertilitzants inorgànics i assaja un sistema de venda directa, caracteritzat per la traçabilitat dels productes i la confiança entre el consumidor i el productor. Tot i que pot semblar que aquest sistema de comercialització no és viable en el sistema agrari capitalista modern, l'èxit d'aquest tipus de xarxes agroecològiques en diversos municipis de la regió metropolitana de Barcelona, posa de manifest el gran potencial de canvi socioambiental que tenen. A més, el fet que alguns dels objectius i actuacions de l'activitat agrària de Can Pèlacs, com la recuperació i el manteniment de camps, coincideixin amb els de la gestió d'incendis forestals planteja un escenari de simbiosi entre les dues iniciatives per la possibilitat de compartir recursos en executar les actuacions. Així mateix, també ofereix interessants possibilitats per a la recuperació d'espècies associades a espais oberts que poden haver vist reduïda la seva població en les darreres dècades com a conseqüència de l'abandonament de l'activitat agrària.

Conclusió

La gestió dels espais naturals protegits, en un context de crisi ambiental global i davant de la situació crítica de l'activi-

tat primària tradicional a Catalunya i de les noves demandes d'ús públic de la societat, pot beneficiar-se de l'aplicació de nous plantejaments conceptuals, com la història ambiental. Aquests s'han d'abordar des de la interdisciplinarietat, i un dels seus objectius és el de donar suport a la decisió pública amb una informació de qualitat, que integri perspectives i punts de vista diversos i que sigui capaç de gestionar de forma adequada la complexitat dels problemes ambientals a escala local i global. El nostre cas d'estudi pot ser considerat una petita aplicació d'aquest marc conceptual, amb la voluntat de contribuir al debat sobre les línies prioritàries de conservació de la biodiversitat i el paisatge al Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac.

Referències

- ACXT (2005). *Avanç de planejament per a la redacció del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de Matadepera. MEMÒRIA JUSTIFICATIVA*. Ajuntament de Matadepera.
- AGRUPACIÓ DE DEFENSA FORESTAL DE MATADEPERA (2005). *Projecte d'actuacions per a la prevenció de Grans Incendis Forestals al municipi de Matadepera*. Inèdit.
- AMETLLER, Manel (1997). *Els orígens del nou poble de Matadepera 1768-1868*. Matadepera: Parròquia Sant Joan.
- ARTIGAS, Miquel (1983). *Estudi de les intervencions immobiliàries a Matadepera durant el període 1960-1980*. Pla General d'Ordenació de Matadepera.
- BLAUVERD ASSESSORS (2004). *Auditoria ambiental de Matadepera*. Ajuntament de Matadepera.
- ARNOLD, David (2000). *La naturaleza como problema histórico. El medio, la cultura y la expansión de Europa*. Mèxic D.F.: Fondo de Cultura Económica.
- BAILES KENDALL, E. (ed.) (1985). *Environmental history*. Boston: University Press of America.
- BECK, Corinne; DELORT, Robert (1993). *Pour une histoire de l'environnement*. París: CNRS Éditions.
- BOADA, Martí (2003). *Boscós de Catalunya. Història i actualitat del món forestal*. Brau Edicions.
- BOADA, Martí (2002). *El Montseny. Cinquanta anys d'evolució dels paisatges*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BOADA, Martí; SAURÍ, David (2002). *El canvi global*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient; Monografies de Medi Ambient.
- BOADA, Martí; MANEJA, Roser (coord.) (2005). *El patrimoni socioambiental del campus de l'Autònoma*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- BOADA, Martí; OTERO, Iago (2006). *La protecció dels espais d'interès natural i l'economia agroforestal*. Documentació del I Congrés del Món Rural de Catalunya 2006. Barcelona, 5-7 de maig de 2006. Pàg. 61-113.
- BRIMBLECOMBE, Peter; PFISTER, Christian (1990). *The silent countdown. Essays in european environmental history*. Berlín/Heidelberg: Springer Verlag.
- CARACCILO, Alberto (1988). *L'ambiente come storia*. Bolònia: Il Mulino.
- DELÉAGE, Jean Paul (1993). *Historia de la ecología. Una ciencia del hombre y la naturaleza*. Barcelona: Icària.
- DIPUTACIÓ DE BARCELONA (1997). *Pla especial de protecció del medi físic i del paisatge de l'espai natural de Sant Llorenç del Munt i l'Obac*.
- FONT, Xavier, JUAN-MUNS, Núria; ARGANY, Isabel (2005). *Pla Especial de protecció del patrimoni històric i arquitectònic de Matadepera*. Ajuntament de Matadepera (aprovació inicial).
- GONZÁLEZ DE MOLINA, Manuel (1993). *Historia y medio ambiente*. Madrid: Ediciones de la Universidad Complutense.
- INTERNATIONAL GEOSPHERE-BIOSPHERE PROGRAMME (IGBP) (2004). *IGBP- 2004 and beyond*. Format digital.
- OTERO, Iago (2005). «Història ambiental: marc conceptual i proposta d'aplicació al municipi de Matadepera (segles XVIII-XX)». *Terme*, núm. 16; pàg. 33-54. Terrassa: Centre d'Estudis Històrics.
- PINTÓ, Josep; PANAREDA, Josep Maria (1995). *Mapa de vegetació de Sant Llorenç del Munt*. Terrassa: Aster editorial.
- PLANA, Eduard (2004). *Anàlisi d'escenaris de prevenció i extinció d'incendis des de la perspectiva socioambiental*.
- PLANA, E. (ed.) (2004). *Incendis forestals, dimensió socioambiental, gestió del risc i ecologia del foc*. Solsona: Xarxa ALINFO XCT2001-00061.
- REAL, Joan (2005). «L'àliga perdiguera: un indicador de l'estat de conservació de Sant Llorenç del Munt». *Sotabosc* núm. 5; pàg. 10-11. Matadepera: Consell Local del Medi Ambient.
- ROCA, Pere (2003). «Estudi introductori». COMASÒLIVAS, Joan (ed.) (2003). *Dietari de Francesc Gorina i Riera, pagès de Matadepera, 1841-1904*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TERRADAS, Jaume (2001). *Ecologia urbana*. Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient; Monografies de Medi Ambient.
- TOLEDO, Víctor (1998). «Estudiar lo rural desde una perspectiva interdisciplinaria: el enfoque ecológico-sociológico». VALDIVIA, E. ed. (1998). *Memorias del V Congreso Latinoamericano de Sociología Rural*. Mèxic D.F.: UACH.
- TURNER, B. L. et al. (1990). *The Earth as transformed by human action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WORSTER, Donald (1977). *Nature's economy: a history of ecological ideas*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994 (segona edició).
- WORSTER, Donald (1988). *The ends of the earth. Perspectives on modern environmental history*. Cambridge: Cambridge University Press.

Cartografia utilitzada

- EDITORIAL ALPINA (2003). *Mapa excursionista de Sant Llorenç del Munt i l'Obac*. Escala 1:25.000.
- CENTRE EXCURSIONISTA DE TERRASSA (1988). *Mapa de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac*. Escala 1:20.000.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA (1998). Mapes topogràfics de Matadepera. Sèrie 1:5.000, fulls 392-5-3, 392-5-4, 392-6-3 i 392-6-4.
- INSTITUT CARTOGRÀFIC DE CATALUNYA. Fotografies aèries de Matadepera. Vol del 1992. Escala aproximada 1:22.000, núm. 435 i 436.

Fonts orals

- Antònio Garcia, *Pintoret* (2003-2005)
- Domingo Comasòlivas, *Mingo* (2004-2005)
- Josep Dolcet (2002-2005)